

Seksuell lavalder: til besvær eller beskyttelse?

Svein Mossige, Ingrid Smette og Leila Torgersen

Den seksuelle lavalder skal beskytte barn og ungdom mot handlinger som kan true deres integritet. I denne artikkelen studerer vi ungdoms holdninger til den seksuelle lavalder gjennom data fra et spørreskjema besvart av 4585 ungdommer i VK2 i videregående skoler. Resultatene viser at majoriteten av ungdom mener at den nåværende lavalderen bør beholdes. Dette gjelder både blant gutter og jenter, og blant de som har debutert seksuelt før de fylte 16 år. Flere gutter enn jenter ønsker likevel å senke den seksuelle lavalder til 15 år. Det var også en sammenheng mellom egen debutalder og holdninger til lavalder.

Det å bli 16 år og krysse grensen som den seksuelle lavalder representerer, blir i en folkelig formulering omtalt som *å bli lovlig*. Å bli lovlig innebærer at en ungdom med lovens godkjennelse kan bli en seksuell aktør og et seksuelt subjekt, men også et seksuelt *objekt* – han eller hun blir legitim som seksualpartner for andre. Formuleringen fanger slik en dobbelt-het i den juridiske begrunnelsen for lavalderen: Den skal beskytte ungdom mot egne, umodne valg og mot å bli utnyttet av andre. At uttrykket finnes, minner oss om at den seksuelle lavalder fremdeles er en betydningsfull kulturell kategori, til tross for at vi også kan observere en tydelig seksuell liberalisering på mange områder (jf. Pedersen 2005).

Liberaliseringen innebærer blant annet at flere ungdommer debuterer før lavalder enn tidligere, men det er ulike synspunkter på hva som er de egentlige årsakene til lavere debutalder. Fra *ett* perspektiv forklares lavere seksuell debutalder, særlig for jenter, med kvinnefrigjøring, et mer liberalt eller frigjort syn på sex og at nye generasjoner jenter har høye forventninger til seksualitet (Hegna 2005; Pedersen og Samuelson 2003). I en annen, men tilgrensende forklaring ses endringer i debutalder i lys av at ungdom i den vestlige verden blir materielt uavhengig fra foreldre og stat senere enn før,

og at det å bli en seksuell aktør dermed kan forstås som en alternativ markør for det å være voksen og uavhengig (Furlong og Cartmel 1997; Thomson 2004). Andre forklarer tidligere seksuell debut med at økt seksualisering av det offentlige rom fører til økt sexpress (Hegna 2005; Pedersen og Samuelsen 2003).

De ulike forklaringene på seksuell debutalder representerer underforstått forskjellige syn på hvorvidt endringene er positive eller negative. Når lavere debutalder forklares med kvinnefrigjøring og ønske om uavhengighet, innebærer det at lavere debutalder til en viss grad blir forstått som uproblematisk. Når endringene blir sett i sammenheng med økt sexpress og seksualisering, er bekymringen at flere ungdom får negative og skadelige opplevelser knyttet til seksualitet de presses til å delta i. Forklaringen som vektlegger frigjøring og uavhengighet, vil kunne være et argument for at den seksuelle lavalder bør senkes, for å være mer i tråd med ungdoms seksuelle praksis. Tilsvarende vil man med utgangspunkt i fokuset på seksualisering kunne argumentere for at dagens lavalder bør opprettholdes for å motvirke en ytterligere senking av debutalder og dermed flere potensielt negative erfaringer. Ulike vurderinger av konsekvensene av endringer i ungdoms seksuelle praksiser for lovgivning på feltet kan vi finne igjen i politiske og juridiske diskusjoner omkring seksuell lavalder, som for eksempel i Seksuallovbruddsutvalgets utredning fra 1997 (NOU 1997: 23, se også Stenvoll 2003).

Hvilke kriterier blir lagt til grunn når den seksuelle lavalder fastsettes? Lovgiverne har satt en aldersgrense for når unge individer har utviklet nødvendig modenhet for å kunne samtykke til å involvere seg i seksuelle handlinger. Det har vist seg vanskelig å fastsette bestemte kriterier for hva som skal ligge i en slik modenhet, og for når den foreligger (Kennedy og Niederbuhl 2001), selv om enkelte både har kommet med forslag til kriterier som stort sett dreier seg om ulike psykologiske/kognitive egenskaper, samt til hvordan man kan gå frem for å måle i hvilken grad kriteriene er til stede hos unge individer (Bogacki mfl. 2004). Hvilke dimensjoner som er mest relevante, er et vurderingsspørsmål (Kennedy og Niederbuhl 2001). Med bakgrunn i de mange ulike synspunktene både i politiske og vitenskaplig diskusjoner hevder derfor Grisso (1987) at det å fastsette en seksuell lavalder først og fremst er et moralsk, politisk og juridisk spørsmål, og ikke et spørsmål som kan overlates til psykologer å måle.

Vi skal i denne artikkelen ikke gå inn i den faglige og politiske diskusjonen om hvorvidt det å debutere seksuelt før lavalder er skadelig eller ikke. Hensikten med artikkelen er derimot å undersøke hva ungdom selv mener om den seksuelle lavalder. Forbindelsene mellom lovttekster og ungdoms holdninger til seksualitet og seksuelle praksiser er komplekse, men foreløpig

lite utforsket (Thomson 2004). I denne artikkelen vil vi undersøke hvilke oppfatninger ungdom har om den seksuelle lavalder som lovbestemmelse, og hvilke forhold som kan forklare variasjon i synet på lavalder.

Den seksuelle lavalder i lovverket

Det finnes straffebestemmelser i norsk lov som gjelder all seksuell omgang med mindreårige (Straffeloven §§ 195 og 196). Det er disse lovene som populært omtales som den seksuelle lavalder. Den seksuelle lavalder angir hvor gammel en person må være for å gi et kvalifisert samtykke til seksuelle handlinger med en annen person. Samtykke fra personer under den seksuelle lavalder fritar ikke den andre for straffeskyld, men straff kan falle bort dersom partene er jevnbyrdige i alder (NOU 1997: 23). Beskyttelsen som disse lovene gir, er videre en absolutt beskyttelse, i den forstand at det er noe den unge ikke selv kan gi avkall på dersom han eller hun skulle ønske det (Helweg-Larsen mfl. 2000).

Alle land i Europa har fastsatt en seksuell lavalder hvor det er straffbart å involvere individer under denne alderen i seksuelle handlinger. Flestepartene av landene har lavere seksuell lavalder enn Norge. Seksuelle relasjoner hvor det foreligger gjensidig samtykke, er legale i mer enn halvparten av europeiske land når den yngste er 14 år eller eldre. De er legale i nesten tre fjerdedeler av de europeiske landene når den yngste er 15 år og eldre, og i nesten alle europeiske land når den yngste er 16 år og eldre. Vatikan-staten har den aller laveste seksuelle lavalder, med 12 år for begge kjønn (Graupner 2000). Den seksuelle lavalder har i noen land vært forskjellig for gutter og jenter, noe som avspeiler en forestilling om at det særlig er jenter som har behov for den beskyttelse som seksuell lavalder er ment å gi (Graupner 2000). Flere land har høyere seksuell lavalder for seksuelle relasjoner mellom personer av samme kjønn. Det å få avskaffet slike forskjeller har vært en viktig del av kampen for homofiles rettigheter i disse landene (Graupner 1999; Waites 2001).

I den vestlige verden er det stor forskjell med hensyn til hvordan loven praktiseres, og om det finnes bestemmelser i loven som tillater sex mellom partnere hvor en av dem er under den seksuelle lavalder. I Norge er straffelovens bestemmelser om seksuell lavalder vanligvis ikke til hinder for at en person under den seksuelle lavalder kan ha sex med en person over denne aldersgrensen, gitt at det foreligger samtykke og det ikke er stor forskjell i alder mellom partnerne. Andre land, særlig land som opererer med en seksuell lavalder på 14 år, håndhever loven mer rigorøst, med offentlig påtale

uten at det behøver å foreligge klage fra den mindreårige (Graupner 2000). I engelsk og amerikansk rettstradisjon betegnes seksuell omgang med mindreårige som *statutory rape*, en betegnelse som gir klare assosiasjoner til alvorlige overgrep. I USA har man i de senere årene kunnet observere økende oppmerksomhet rettet mot seksuell omgang med mindreårige og en økende tendens til å håndheve den seksuelle lavalder (Donovan 1997, Teare og English 2002).

Den offisielle begrunnelsen for den seksuelle lavalder i Europa og USA er at den skal beskytte barn og ungdom mot å bli utsatt for handlinger som kan true deres integritet og få negative konsekvenser for deres psykososiale utvikling (Graupner 2000). Dette er også bakgrunnen for loven i Norge. Begrunnelsene og premissene for loven ble tydeliggjort da det på slutten av 1990-tallet ble laget en utredning om nytt seksuallovbruddskapittel i straffeloven. Flertallet i utvalget fremmet et forslag om å senke den seksuelle lavalder til 15 år. Begrunnelsen var at det ikke var dokumentert at ungdom over 15 «har et strafferettslig beskyttelsesbehov på grunn av alderen» (NOU 1997: 23). Et mindretall i utvalget gikk imot dette forslaget, blant annet med den begrunnelse at «unge mennesker under 16 år ikke kan forventes å ha nok personlig erfaring og modenhet til selv å kunne forhindre uønsket seksuell oppmerksomhet» (NOU 1997: 23: 100). Mindretallet argumenterte videre for at det er behov for å beskytte unges *kjønnsfrihet*, «særlig for en gruppe barn og unge som er spesielt attraktive for voksne som seksualobjekter». Mindretallet pekte også på at i de tilfeller hvor seksuelle relasjoner mellom mindreårige og en voksen blir anmeldt, er det fordi handlingene faktisk «er uønsket for den det har gått utover», og at unge i denne situasjonen ikke skal måtte bevise at det ikke forelå samtykke. Departementet (i Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) og Justiskomiteen (i Innst.O. nr. 92 (1999–2000)) gikk i den videre behandlingen inn for mindretallets forslag. De slo fast at «personer under en viss alder ikke har et tilstrekkelig bevisst forhold til sin seksualitet. De bør derfor beskyttes mot utnytting på linje med andre sårbare grupper som står i et avhengighetsforhold eller et underordningsforhold til noen» (Justis- og politidepartementet 2000). De pekte også på at selv om ikke alle under 16 år trenger en slik lovfestet beskyttelse mot seksuell omgang, er det viktigst å ta hensyn til den gruppen som faktisk *har* et slikt behov. Justiskomiteen la også vekt på at en senking av den seksuelle lavalderen kan føre til økt sexpress, og at dette ville være uheldig.

Ungdoms seksuelle praksis og holdninger til lavalder

Tall fra ungdomsundersøkelsene *Ung i Norge* 1992 og 2002 viser at en av fem ungdommer har debutert seksuelt (det vil si hatt samleie) før den seksuelle lavalderen. Median debutalder blant jenter var i 2002 16,7 år og 18 år blant gutter (Pedersen og Samuelsen 2003). Den samme undersøkelsen viser også at hovedtyngden av jentene debuterer seksuelt når de er 16 år, mens hovedtyngden av guttene debuterer noe senere. Andelen som debuterer før den seksuelle lavalderen, har økt i perioden mellom 1992 og 2002. Økningen i andelen som debuterer før 15 år, er særlig tydelig blant gutter (fra åtte prosent i 1992 til 15 prosent i 2002), men det er også en økning blant jenter (fra 11 til 16 prosent i samme periode) (Pedersen og Samuelsen 2003). At det er store endringer i ungdoms seksuelle praksis, blir særlig tydelig om vi ser på utviklingen i andelen som debuterte før 16 år i etterkrigstiden og frem til i dag: Andelen gutter som debuterer før 16, har doblet seg, fra ti prosent på 1950-tallet til 20 prosent av tenåringsene på begynnelsen av 2000-tallet. For jenter har det vært enda større endringer: Mens bare tre prosent av 16 år gamle jenter hadde debutert seksuelt på 1950-tallet, er andelen i dag 30 prosent (Hegna 2005).

Betyr det at flere unge debuterer før seksuell lavalder, at ungdom flest mener at den seksuelle lavalder bør senkes? Dette spørsmålet vies oppmerksomhet i media med jevne mellomrom. En undersøkelse gjennomført for *Dagsavisen* viste for eksempel at et flertall av de spurte i aldersgruppen 16–24 år *ikke* ønsket å senke den seksuelle lavalder (*Dagsavisen* 2006). Til tross for medieinteressen eksisterer det lite forskningsbasert kunnskap om ungdoms holdninger til lavalder. Kanskje reflekterer fraværet av forskningsinteresse for temaet en oppfatning av at lavalder verken er en grense som bestemmes av ungdoms holdninger, eller en faktor som i avgjørende grad styrer ungdoms seksuelle praksis?

En britisk undersøkelse basert på fokusgruppeintervjuer med et utvalg britiske ungdom mellom 11 og 16 år drøfter ungdoms holdninger til lavalder (Thomson 2004). Hovedfunnet i undersøkelsen er at ungdommene hadde motsetningsfulle holdninger til denne aldersgrensen. De avviste at myndighetspersoner skulle kunne blande seg inn i unge menneskers intime forhold gjennom å håndheve den seksuelle lavalder, *samtidig* som de ga uttrykk for at de ønsket å beholde lavalder som lovbestemmelse. En slik dobbelthet i synspunktet på loven var særlig tydelig hos jentene i materialet. Jentene vegret seg for å erkjenne et behov for beskyttelse, samtidig som de ga uttrykk for at loven kunne fungere som en ressurs i situasjoner der man faktisk trengte støtte. Videre var ungdommene klare på at det ikke var juri-

disk status som i deres øyne avgjorde om en seksuell relasjon var legitim eller ikke. Det at partene skulle være «klare for sex», ble i stedet trukket frem som viktig for deres vurdering (Thomson 2004).

Det er rimelig å anta at det vil være en viss variasjon i ungdoms holdninger til den seksuelle lavalder, men vi vet lite om hvilke faktorer som påvirker holdninger på dette området. Noen av ungdommene i Thomsons (2004) materiale begrunnet sine innvendinger mot den seksuelle lavalder med at ungdom flest ikke fulgte loven. Kan det være slik at ungdom som mener at den seksuelle lavalder bør senkes, begrunner dette med referanse til det de oppfatter som «vanlig praksis», uavhengig av egne erfaringer? Eller er det slik at de som ønsker en slik endring, gjør dette med bakgrunn i egne erfaringer? Og hvilken betydning har kjønn for disse vurderingene?

Med utgangspunkt i disse spørsmålene kan vi formulere ulike antagelser om hvilke forhold som påvirker holdninger til den seksuelle lavalder: En antagelse kan være at ungdoms egne erfaringer er avgjørende for synet på lavalder. Ungdom som selv har debutert før den seksuelle lavalder, og som har opplevd debuten som uproblematisk, vil kunne ønske å senke den seksuelle lavalder på bakgrunn av at de selv har erfart at det å debutere tidlig ikke var negativt for dem. Motsatt kan vi tenke oss at ungdom som har debutert tidlig, og som har opplevd dette som negativt, vil ønske å bevare den seksuelle lavalder som den er, eventuelt heve den, fordi de vil beskytte andre fra den opplevelsen som de selv har hatt. Men vi kan også tenke oss at ungdom som har debutert tidlig og opplevd det som negativt, likevel vil gi uttrykk for at den seksuelle lavalder bør senkes, og at dette dreier seg om at de ikke selv opplevde at lavalderen ga dem beskyttelse.

Det kan også tenkes at forhold som ikke utelukkende dreier seg om egne seksuelle erfaringer, har betydning for holdninger til lavalder. Kjønn er en faktor som både er sentral for individuelle erfaringer og for holdninger på et mer allment plan, gjennom at de kulturelle normene for seksuell praksis fremdeles er forskjellige for gutter og jenter (Holland 1998, Krange og Pedersen 1999, Træen 1995). Det blir derfor viktig å undersøke om kjønn har betydning for holdninger til lavalder, og om en eventuell sammenheng mellom egne erfaringer og holdninger til lavalder er lik for gutter og jenter.

Hovedspørsmålet for denne artikkelen er hva som skiller de som mener at den seksuelle lavalder skal være slik den er i dag, fra de som mener den bør være lavere. Vi vil nærme oss denne problemstillingen gjennom å ta utgangspunkt i følgende spørsmål:

1. Hvor stor del av ungdommene er enige i at den seksuelle lavalder bør være slik den er i dag, det vil si 16 år?

2. Er det en sammenheng mellom ungdoms holdninger til den seksuelle lavalder og egne seksuelle erfaringer?
3. Er det forskjeller mellom gutter og jenter når det gjelder betydningen av egne erfaringer for holdninger til den seksuelle lavalder?

Data og metoder

Data er hentet fra en omfattende spørreskjemaundersøkelse av ungdoms seksuelle holdninger og erfaringer samlet inn i 2004. Målgruppen var ungdom i videregående skole VK2 som fylte minst 18 år i løpet av skoleåret. Skolene var utvalgsenhet, og utvalget består av elever fra 41 videregående skoler. Et representativt utvalg av skoler fra ni av de største bykommunene ble valgt ut med sikte på å få til et utvalg med høy grad av urbanitet. Tillatelser ble på forhånd innhentet fra departement, myndigheter på fylkeskommunalt og kommunalt nivå samt fra lokal skoleadministrasjon og rektorer ved de aktuelle skoler. Ved hver skole var det en kontaktperson som organiserte gjennomføringen av undersøkelsen ved sin skole. På forhånd ble kontaktpersonene kurset om den faglige bakgrunnen for undersøkelsen og om oppgavene de hadde. Elevene samtykket til å delta ved å svare på spørreskjemaet.

Tabell 1. Totalutvalget.

Prosent				
Alder	17	18	19	Totalt
Gutter	42	42	42	42
Jenter	58	58	58	58
N =	690	3363	532	4585

Kun elever til og med 19 år ble tatt med i analysen, da de eldre elevene skilte seg for mye ut fra sine medelever. Nettoutvalget består av 1908 gutter og 2677 jenter (i alt 4585 ungdommer), med en gjennomsnittsalder på 18 år. Svarprosenten var 82 prosent. Frafallet består i all hovedsak av elever som ikke var til stede på skolene da undersøkelsen ble gjennomført. Utvalget fanger opp elever som har undervisning på skolen, mens elever som har lærlingplass, i liten grad er representert i utvalget. Dette forklarer skjevheten i kjønnsfordelingen i utvalget. Fordelingen mellom kjønn er for øvrig sammenfallende med den man fikk i den landsomfattende undersøkelsen Ung i Norge 2002 (Rossow og Bø 2003). Blant alle elever i Norge på VK2 uten

lærlingplass er det en høyere andel kvinner. Den kjønnsfordeling vi finner i vår undersøkelse, representerer en gjenspeiling av kjønnsfordelingen blant elever på VK2 som har undervisning på skolen.

Instrumenter

Holdninger til den seksuelle lavalder ble målt ved et spørsmål som var formulert slik: «Den seksuelle lavalder er i dag satt til 16 år. Hva synes du at seksuell lavalder bør være?» Det ble gitt fem svaralternativer fra «13 år eller yngre» til «17 år eller eldre». Alder for samleiedebut ble målt ved spørsmålet. «Hvis du har hatt samleie: Hvor gammel var du første gangen?» Ungdommene fylt selv inn sin eventuelle debutalder.

Resultater

Som vi ser av tabell 2, syntes de fleste ungdommene at den seksuelle lavalder burde være som den er, nemlig 16 år. 26 prosent av ungdommene mente den burde være lavere, mens 10 prosent mente den burde være høyere. Tabellen viser tydelige kjønnsforskjeller: Flere gutter enn jenter mente at den seksuelle lavalder burde være lavere enn den er i dag.

Tabell 2. Hva synes ungdommene den seksuelle lavalder bør være? I prosent, separat for gutter og jenter.

Den seksuelle lavalder bør være	Gutter	Jenter	Totalt
17 år eller eldre	6	13	10
16 år	58	69	64
15 år	30	16	22
14 år	5	1	3
13 år eller yngre	1	0	1
N =	1886	2665	4551

$\chi^2 = 241.2, p < 0.001$

Har de som de sier at den seksuelle lavalder skal være lavere enn den er nå, andre erfaringer enn de som mener at den skal være som i dag eller høyere? Det neste spørsmålet vi stiller, er i hvilken grad ungdommene som mente den seksuelle lavalder burde være lavere enn den er i dag, hadde debutert tidligere enn de som ikke vil ha en slik reduksjon i lavalder. Resultatene presenteres i tabell 3.

Tabell 3. Sammenhengen mellom holdninger til seksuell lavalder og egen debutalder.

Tidspunkt for seksuell debut	Den seksuelle lavalder bør være			
	14 år eller yngre	15 år	16 år	17 år eller eldre
14 år eller før	28	15	8	7
15 år	13	19	12	5
16 år	16	18	20	6
17 år eller senere	19	23	24	17
Ikke hatt samleie	23	25	36	65
Prosent	100	100	100	100
Totalt	149	1006	2937	463

$\chi^2 = 346.4, p < 0.001$

Tabell 3 viser en klar sammenheng mellom egne erfaringer og holdninger til hva den seksuelle lavalder bør være. En langt større andel av de som mente at den seksuelle lavalder burde være lavere enn 16 år, hadde selv debutert seksuelt, sammenlignet med de som mente den burde være lik eller høyere enn den er i dag. I hvilken grad er det slik at de som mente den seksuelle lavalder burde være lavere enn den er i dag, selv hadde debutert før de var 16 år? Vi fant at 28 prosent av de som mente at den seksuelle lavalder burde være 14 år, selv hadde debutert seksuelt da de var 14. Til sammenligning hadde bare åtte prosent av de som mente at den seksuelle lavalder burde være 16 år, debutert når de var 14. Likevel viser resultatene at de aller fleste som sa at den seksuelle lavalder burde være lavere enn den er i dag, ikke selv hadde debutert før den seksuelle lavalder. Det var ingen kjønnsforskjeller i

sammenhengen mellom holdninger til hva den seksuelle lavalder skulle være, og egne seksuelle erfaringer.

Diskusjon

Et flertall av både gutter og jenter ønsket at den seksuelle lavalder skulle være 16 år eller høyere. En av fem jenter, og en av tre gutter, syntes at den seksuelle lavalder burde være *lavere* enn den er i dag. Jentene var altså tydelig mer positive til å beholde nåværende lavalder enn guttene. Blant de som ønsket å senke lavalder, ønsket de fleste – både gutter og jenter – en forsiktig reduksjon fra 16 til 15 år.

Det er en klar sammenheng mellom holdninger til den seksuelle lavalder og egen seksuell debut. Blant de som syntes at den seksuelle lavalder burde være lavere enn den er i dag, hadde langt flere selv debutert seksuelt før den seksuelle lavalder, sammenlignet med de som mente den seksuelle lavalder burde være slik den er i dag. Færrest hadde debutert seksuelt blant de som mente at den seksuelle lavalder burde være høyere enn den er i dag. Når det gjaldt sammenhengen mellom egen debut og synet på hva den seksuelle lavalder burde være, var det ingen forskjeller på gutter og jenter. Vårt materiale gir ikke grunnlag for å si om ungdommene som hadde debutert tidlig, mente at den seksuelle lavalder burde senkes fordi de selv hadde opplevd den tidlige debuten som uproblematisk. Vi har ikke spurt ungdommene om hvordan de opplevde en tidlig seksuell debut, eller når de selv syntes at de burde debutere. På bakgrunn av vårt materiale er det heller ikke mulig å si noe om hvordan sammenhengen mellom holdninger til lavalder og egne erfaringer med tidlig debut utvikler seg over tid (jf. Phillips 1999).

Vi kan likevel drøfte hvilke forklaringer på sammenhengen mellom egne erfaringer og holdninger til lavalder som synes å få støtte i materialet. *En* forklaring på sammenhengen kan være at ungdoms mening om lavalder representerer en form for handlingsregel for dem selv. Ifølge en slik forklaring vil de som mente at den seksuelle lavalder burde være 14 år, ha debutert fordi de hadde vært av den oppfatning at dette var et «riktig» tidspunkt å debutere på. De som har debutert når de var 17, og som mente at den seksuelle lavalder burde være 17, kan på samme måte ha ventet lenger fordi de mente at det var riktig. Et argument om den seksuelle lavalder som handlingsregel kan finne støtte i at en påfallende stor andel av jentene debuterer nettopp i løpet av det året de fyller 16 år. Et annet forhold som kan ha betydning her, er at den seksuelle lavalder kan være en regel som foreldrene justerer sin grensesetting etter, for eksempel ved å tillate eller ikke tillate at kjæ-

rester overnatter. Foreldres grensesetting bestemmer ikke nødvendigvis om ungdom debuterer seksuelt, men den seksuelle lavalder kan i en slik sammenheng bli en regel med praktisk betydning ved at den blir formidlet gjennom foreldrenes grenser. Lavalder som handlingsregel kan også være relevant i sammenhenger der normer som styrer seksuell atferd, er uttalte og kollektive, slik for eksempel Røthing beskriver det i sin studie av seksualitet i kristne ungdomsmiljøer (Røthing 1998). I slike sammenhenger kan det også være andre regler for seksualitet som er viktigere enn de som den juridiske lavalderen fastslår, som for eksempel normer om at seksualitet hører til innenfor ekteskapet.

Denne forklaringen – altså at lavalder fungerer som en handlingsregel – innebærer likevel en forstatisk forståelse av forholdet mellom regel og handling. Vi vet at ungdoms seksuelle utforskning preges av noen felles mønstre, og at disse læres (Pedersen 2005). Et tydelig mønster er at seksuelle erfaringer vanligvis samles trinnvis, og at noen handlinger (kyssing, beføling) kommer før andre (samleie) (Jakobsen 1997). En ungdoms opplevelse av når det passer å debutere, bestemmes derfor trolig ikke utelukkende av en regel som ungdommen på forhånd har bestemt seg for å følge, men «når man er klar for det», noe ungdommene i Thomsons (2004) undersøkelse også uttrykte. Det vil naturligvis også være av betydning hvilke erfaringer en ungdom har hatt anledning til å gjøre, og om man har hatt en partner man ønsket å debutere med.

En mer sannsynlig forklaring på sammenhengen mellom seksuell debut og holdninger til den seksuelle lavalder kan være at resultatene viser til tendens til rettferdiggjøring eller ønske om å normalisere egne handlinger. Ut fra en slik forklaring vil ungdom som får et spørsmålet om hva den seksuelle lavalder bør være, skjele til sin egen debut og fremstille denne som «normal». Dermed etablerer de en form for konsistens mellom egne handlinger og holdninger, i tråd med teorier om kognitiv dissonans (Fiske og Taylor 1991). En slik form for «etterrasjonalisering» er i tråd med det faktum at de fleste – ungdom og voksne – vanligvis lever livet forlengs og forklarer det baklengs.

Vi har skissert mulige forklaringer på sammenhengen vi fant mellom holdninger til lavalder og tidlig seksuell debut. Det er likevel viktig å understreke at resultatene viser at de aller fleste som mener at den seksuelle lavalder bør være lavere, *ikke* selv har debutert så tidlig. Dette resultatet behøver ikke stå i motsetning til sammenhengen mellom egne erfaringer og holdninger vi hittil har drøftet, men peker i stedet mot at det også finnes faktorer som påvirker holdninger til lavalder som ikke er knyttet til egne seksuelle

opplevelser. Slike faktorer kan for eksempel være knyttet til kjønnede forståelser og erfaringer.

Resultatene viste at en nesten dobbelt så stor andel gutter som jenter mente at den seksuelle lavalder burde være 15 år. Svært få mente at den seksuelle lavalder burde være 14 år eller yngre, men også her var guttene i flertall. Vi *kunne* tenke oss at flere gutter enn jenter ville mene at den seksuelle lavalder kan senkes, fordi de ser på seg selv som tidligere modne enn det jenter gjør. Dette virker imidlertid lite sannsynlig. Studier av tenårings utvikling, og allmenne oppfatninger om forskjeller mellom gutter og jenter i tenårene, tilsier heller at jenter utviklingsmessig ligger foran guttene.

En annen måte å nærme seg dette spørsmålet på kan være å reflektere rundt hvilken praktisk betydning den seksuelle lavalder har for henholdsvis jenter og gutter på det alderstrinnet respondentene i denne undersøkelsen befant seg på. Respondentene i vårt materiale gikk siste året på videregående skole og hadde dermed passert den seksuelle lavalder. I *teorien* hadde altså både guttene og jentene passert den alderen der de selv kan forventes å oppleve den seksuelle lavalder som begrensende for seg selv. Erfaringsmessig er det likevel slik at jenter mellom 17 og 19 år relativt sjelden har yngre kjærestere og derfor trolig ikke opplever den seksuelle lavalder som begrensende for egne handlinger. Dette kan være annerledes for gutter på samme alder: De vil oftere ha kjærestere som er yngre enn dem selv, og for dem kan den seksuelle lavalder fremdeles innebære en begrensning. Slike kjønnsforskjeller i kjærestemønstre kan ha betydning for holdninger til lavalder.

Det er likevel ikke uten videre slik at det er ungdoms *individuelle* erfaringer med den seksuelle lavalderen som begrensning eller beskyttelse som former deres holdninger på dette området. Holdningsforskjellene mellom jenter og gutter bør også ses i forhold til ungdoms oppfatninger om kjønn og seksualitet, og hvilken mening den seksuelle lavalder får i lys av slike forståelser. Funn fra en norsk, kvalitativ undersøkelse av ungdoms tanker rundt temaet seksuell utnyttelse og overgrep kan illustrere dette poenget (Smette 2004). Materialet i undersøkelsen var ni fokusgruppeintervjuer med til sammen 56 gutter og jenter i alderen 16 til 17 år. Ungdommene ble inndelt i jente- og guttegrupper.

For ungdommene i denne undersøkelsen var en sentral dimensjon ved lavalderen at den skulle beskytte ungdom mot å involvere seg i handlinger de ikke var modne nok for, og som kunne resultere i angst eller graviditet. Ungdommenes forståelse av målsetningen med den seksuelle lavalder samsvarer slik til dels med den offisielle begrunnelsen for loven, men med mer vekt på å verne ungdommene mot seg selv og egne, umodne beslutninger, enn mot overgripere (jf. Stenvoll 2003). Flere av jentene fremhevet at det å

ha sex når man var tidlig i tenårene, ofte handlet om at man ønsket å signalisere til omverdenen at man var stor og voksen. Dette er i tråd med Furlong og Cartmels (1997) og Thomsons (2004) argument om at seksualitet som en markør for voksenstatus blir spesielt viktig når ungdomstiden blir forlenget.

De intervjuede ungdommene snakket ofte om den seksuelle lavalder som relevant for ungdom generelt, men konkrete formuleringer pekte likevel mot at de oppfattet lavalder som noe som først og fremst gjaldt for jenter. En jente la vekt på at etter hvert som man ble eldre, ble man bedre i stand til å forstå at hvis man hadde sex med noen man ikke hadde et forhold til, mens man var 12–14 år, så «ville man ha brukt opp en ting i livet ditt» som ikke skulle brukes mens man var så ung (Smette 2004:52). Det språklige bildet av seksualitet som noe som «blir brukt opp», kan relateres til forestillingen om at kvinner ikke bør ha hatt for mange seksualpartnere (jf. Røthing 2002). Relevansen av ulike normer for seksuell atferd for gutter og jenter blir også understreket av Thomson (2004). For ungdom er en dimensjon ved den seksuelle lavalder dermed at den skal beskytte jenter mot atferd som kan stigmatisere dem.

At den seksuelle lavalder var mer relevant for jenter, kan knyttes til at ungdommene – både gutter og jenter – forsto jenter som mer sårbare. Noen gutter formulerte forskjellen som det at gutter «tok lettere» på det å ha seksuell omgang med en eldre person, mens de mente at jenter var mer følsomme og kunne angre mer. Jentene hevdet at gutter generelt var mindre sårbare enn jenter, og at bare ekstra følsomme gutter ville ta skade av å ha sex med en jente som var eldre enn dem (Smette 2004). Jentenes sårbarhet ble ikke bare forklart som en psykologisk sårbarhet, men som en sosial sårbarhet, knyttet til risikoen for å få dårlig rykte.

Eksemplene fra den kvalitative undersøkelsen viser at vi gjennom å spørre ungdom om når den seksuelle lavalder bør være, ikke bare får kunnskap om når de synes det er rimelig å debutere seksuelt for deres egen del, slik sammenhengen mellom egne seksuelle erfaringer og synet på den seksuelle lavalder kan tyde på. Det kan være rimelig å antyde at både gutter og jenter først og fremst har spørsmålet om hva den seksuelle lavalder burde være for *jenter*, i tankene når de krysser av i spørreskjemaet. At jenter blir vurdert som de som trenger beskyttelse, er i tråd med tidligere politiske og juridiske begrunnelser for lavalder der den kjønnede dimensjonen var uttalt (Graupner 2000). Vi kan også finne eksempler på at denne kjønnsdimensjonen er relevant i dagens rettspraksis. Et eksempel er en dom fra lagmannsretten (fra 2004) der en 21 år gammel mann ble frifunnet for å ha hatt seksuell omgang med en jente på 14 år (Smette 2004). Frifinnelsen ble begrunnet med at jenta var den eneste av de to som fra før hadde seksuell erfaring,

og at jenta erkjente at hun var den aktive part i forhold til å etablere seksuell kontakt. Domspremissene i denne saken synliggjør forutsetninger som i andre, tilsvarende saker blir tatt for gitt: Loven skal beskytte mindreårige jenter uten erfaringer som blir presset eller lurt av eldre gutter eller menn med seksuelle erfaringer. Thomson (2004) hevder i tråd med dette at loven er konservativ, fordi den tar for gitt at jenter er seksuelt passive, mens gutter er seksuelt aktive.

Holdningsforskjellene mellom jenter og gutter kan også knyttes til ulike verdiorienteringer. En side ved verdiorienteringer som er relevant her, er synspunkter på i hvilken grad samfunnet skal gripe inn i og regulere områder i livet som kan oppfattes som private. Det kan tenkes at når noen ungdommer mener at den seksuelle lavalder bør senkes, til tross for at de ikke selv har debutert før den gjeldende lavalder, så bunner dette i en holdning om at ungdom bør få bestemme selv, og at samfunnet ikke skal blande seg inn i hva ungdom gjør. Thomson (2004) fant i sin undersøkelse at guttene var mer negative enn jentene til at myndigheter skulle regulere deres atferd, for eksempel gjennom den seksuelle lavalder. Jentene var mer positive til slik regulering, fordi de så flere fordeler ved en slik innblanding enn guttene. Ser vi dette i sammenheng med de ulike praktiske konsekvensene av lavalder for gutter og jenter rundt 18 år, så kan kjønnsforskjellene i materialet kanskje fortolkes som at relativt flere gutter opplever den seksuelle lavalder som en restriksjon på deres atferd på et område hvor de ikke ønsker regulering, mens de spurte jentene ikke opplevde den seksuelle lavalder som en begrensning, og at de så potensialet for beskyttelse som ligger i den.

I den kvantitative undersøkelsen hadde ikke ungdommene anledning til å svare at det ikke burde være en lovbestemt lavalder. Det var heller ikke andre spørsmål i spørreskjemaet som ga grunnlag for å trekke konklusjoner omkring ungdommenes verdiorienteringer generelt. Betydningen av verdiorientering for holdning til lavalder må derfor undersøkes nærmere før vi kan trekke klare konklusjoner.

Avslutning

Materialet vi har presentert i undersøkelsen, tyder på at et flertall av norske ungdommer oppfatter nåværende seksuell lavalder som rimelig. En betydelig andel av ungdommene ønsker imidlertid å senke lavalder til 15 år, og det er klart flest av guttene som ønsker dette. Støtten til den seksuelle lavalder er kanskje overraskende, ettersom vi vet at ungdoms seksuelle praksis er i endring i retning av at flere ungdommer debutterer tidligere enn før.

Analysene av materialet viser at det er sammenhenger mellom ungdommenes egne erfaringer på det seksuelle området og deres holdninger til lavalder. Disse sammenhengene går i retning av at det er flere som selv har debutert tidlig, blant de som sier at den seksuelle lavalder bør være lav. Men det er likevel slik at de fleste som sier at den seksuelle lavalder bør være lavere enn den er i dag, sier dette selv om de ikke har debutert før lavalder. Disse tendensene var like hos gutter og jenter.

Den viktigste kjønnsforskjellen fant vi i de generelle holdningene til lavalder, uten hensyn til egne seksuelle erfaringer. Jentene var i større grad enn guttene positive til den seksuelle lavalder slik den er i dag, mens flere gutter ønsket å redusere den seksuelle lavalder til 15 år. Dette bør blant annet ses i forhold til at den seksuelle lavalder kan ha en annen praktisk betydning som begrensning for gutter enn for jenter. Kvalitative undersøkelser tyder på at den seksuelle lavalder blir forstått som en lov som først og fremst skal beskytte jenter. En annen forklaring med støtte i kvalitative studier kan være at gutter er mindre positive til lover som skal regulere atferd på områder som oppfattes som private, men dette er en mulig forklaring som må undersøkes nærmere.

Vår studie tyder på at samspillet mellom ungdoms holdning til lover som skal regulere seksualitet og deres seksuelle praksis, er komplekst, slik Thomson (2004) også peker på. Spørsmålet om hvilke konsekvenser en synkende seksuell debutalder skal få for lovverket, er dermed ikke så enkelt som at loven uten videre må harmonisere med praksis, eller at man kan forhindre en ytterligere senking av debutalder gjennom å opprettholde eller heve lavalder. Vårt materiale tyder på at ungdom flest ikke opplever et manglende samsvar mellom lovverk og praksis som problematisk, selv om det var en tendens til at ungdom som hadde debutert tidlig, også ville senke lavalder. Derimot tyder våre analyser på at den seksuelle lavalder som kulturell referanseramme har en betydning som går utover funksjonen den har som straffelov. Kunnskap om ungdoms holdninger til lavalder kan derfor være et viktig inntak til flere sider ved ungdoms holdninger til seksualitet.

Litteratur

- Bogacki, D.F., D.J. Armstrong og P. Stuempfle (2004): «The social sexual awareness scale (SSAS): Development and validation of an instrument to measure capacity to consent to high risk sexual behaviour». *American Journal of Forensic Psychology*, 5–38.
- Dagsavisen 2006 «Vil ikke endre seksuell lavalder» Publisert 19.04.2006. <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article2051594.ece?service=print>
- Donovan, P. (1997): «Can statutory rape laws be effective in preventing adolescent pregnancy?» *Family Planning Perspectives*, 29: 30–40.
- Fiske, S.T. og S.E. Taylor (1991): *Social cognition*. 2. utgave. New York: McGraw-Hill.
- Furlong, A. og F. Cartmel (1997): *Young people and social change: individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Graupner, H. (1999): «Love versus abuse: Crossgenerational sexual relations of miners: A gay rights issue?» *Journal of Homosexuality*, 37: 23–56.
- Graupner, H. (2000): «Sexual consent: The criminal law in Europe and overseas». *Archives of Sexual Behavior*, 29: 415–461.
- Grisso, T. (1987): «Evaluating Competencies». *Forensic Assessments and Instruments*. Vol. 7.
- Hegna, K. (2005): «Likestillingsprosjektets» barn: endringer i kjønnsforskjeller blant ungdom fra 1992 til 2002. Rapport 21/05. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Helweg-Larsen, K., H. Bøving Larsen og Statens Institut for Folkesundhed (2000): *Seksuelle overgrep mod børn i Danmark: problemets omfang og karakter vurderet ud fra litteraturstudier og en række danske datakilder*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Holland, J. (1998): *The Male in the head: young people heterosexuality and power*. London: Tufnell.
- Jakobsen, R. (1997): «Stages of progression in noncoital sexual interactions among young adolescents: An application of the Mokken scale analysis». *International Journal of Behavioral Development*, 21: 537–553.
- Justis- og politidepartementet (2000): «Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)», tilråding fra Justis- og politidepartementet av 28. januar 2000, godkjent i statsråd samme dag. Oslo: Departementet.
- Kennedy, C.H. og J. Niederbuhl (2001): Establishing criteria for sexual consent capacity». *American Journal on Mental Retardation*, 106: 503–510.
- Krange, O. og W. Pedersen (1999): «Å angre på sex». *Sosiologisk tidsskrift*, 7: 45–70.

- NOU 1997: 23: «Seksuallovbrudd: Straffelovkommisjonens delutredning VI. Seksuallovbruddsutvalget». Oslo: Statens forvaltningstjeneste. Statens trykning.
- Ot.prp. nr. 28 (1999–2000): «Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.v. (seksuallovbrudd)». Oslo: Justiskomiteen.
- Pedersen, W. (2005): *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen, W. og S.O. Samuelsen (2003): «Nye mønstre av seksualatferd blant ungdom». *Tidsskrift for den norske Lægeforening*, 21: 3006–3009.
- Phillips, L.M. (1999): «Recasting Consent: Agency and Victimization in Adult-Teen Relationships». I S. Lamb (red.): *New versions of victims feminists struggle with the concept*. New York: New York University Press.
- Rosow, I. og A.K. Bø (2003): *Metoderapport for datainnsamling til Ung i Norge 2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Røthing, Å. (1998): *Sex, kjønn og kristentro*. Oslo: Verbum.
- Røthing, Å. (2002): «'Det samme' er ikke 'det samme': Kjønnede tolkninger og etiske utfordringer». *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2: 21–32.
- Smette, I. (2004): *Ansvar i grenseland: 16-åringers forståelse av seksuell utnyttning*. Rapport 13/04. Oslo: Nova.
- Stenvoll, D. (2003): *Politisk argumentasjon: en analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945–2001*. Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier.
- Teare, C. og A. English (2002): «Nursing practice and statutory rape – Effects of reporting and enforcement on access to care for adolescents». *Nursing Clinics of North America*, 37: 393–404.
- Thomson, R. (2004): «'An Adult Thing'? Young People's Perspectives on the Heterosexual Age of Consent». *Sexualities*, 7: 133–149.
- Træen, B. (1995): *Ungdom og seksualitet*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Waites, M. (2001): «Regulation of sexuality: Age of consent, section 28 and sex education». *Parliamentary Affairs*, 54: 495–508.

Summary

Age of sexual consent – inconvenience or protection?

The age of sexual consent in Norway is sixteen years, slightly higher than in most other European countries. The aim of the law is to protect children and adolescents from sexual activities which can threaten their integrity. An increasing proportion of young people have their sexual debut before the legal age, and it is therefore relevant to investigate how these changes in young people's sexual practices are reflected in opinions about the age of sexual consent. Data from a school-based survey of 4585 17-to-20-year-olds in Norway indicate that the majority is in favour of maintaining the present age limit, also among those who have had sexual intercourse before 16 years of age. More girls than boys believe that the age of sexual consent should be kept at 16. This gender difference is discussed with respect to young people's perceptions of a need for protection.